

ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 349.2(045);342:502.17(045)

DOI https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-4-6

Заплітна Ірина Анатоліївна,

кандидат юридичних наук,
викладач юридичних дисциплін Галицького фахового
коледжу імені В'ячеслава Чорновола, адвокат
ORCID ID: 0000-0002-6360-7147

Прокопчук Наталія Романівна,

викладач юридичних дисциплін
Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола
ORCID ID: 0009-0004-8997-8431

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

Важливою складовою сучасного підходу до охорони навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки праці на підприємствах, установах, організаціях є екологічні права працівників. Вони спрямовані на забезпечення працівників безпечними і здоровими умовами праці, а також на зменшення негативного впливу виробничих факторів на організм працівника при виконанні роботи, пов'язаної із шкідливими та важкими умовами праці.

Приймаючи на роботу працівника, роботодавці повинні забезпечити прозору і повну інформацію про шкідливі умови праці на робочому місці.

Забезпечення безпеки праці є важливою складовою управління підприємствами та організаціями з метою збереження життя, здоров'я та добробуту працівників. Цей процес включає в себе розроблені заходи, що будуть спрямовані на попередження і мінімізацію виробничих ризиків на робочому місці.

Право на участь в управлінні підприємством, щодо забезпечення здорових і безпечних умов праці, окрім працівників, надано і представницькому органу – профспілці, яка відповідно до законодавства має право здійснювати захист і представництво працівників, права яких порушено. Профспілки та працівники мають право брати участь в процесах прийняття рішень, пов'язаних із захистом навколишнього природного середовища в межах робочого місця. Їх думки та допомога мають бути враховані при впровадженні екологічних ініціатив та заходів.

Обов'язком роботодавця є забезпечення безпечних умов праці та вжиття заходів для попередження можливих негативних впливів на здоров'я працівників через діяльність підприємства. Роботодавці повинні систематично проводити оцінку ризиків для визначення небезпек та проведення заходів для їх запобігання. При виявленні ризиків для працівника під час виконання ним трудових обов'язків роботодавці повинні вживати заходів для їх зменшення та усунення.

Окремо звертаємо увагу на обов'язок роботодавця щодо розроблення чіткої політики безпеки праці, яка враховує потреби конкретного підприємства чи організації через призму проведення навчань, інструктажів та їх постійний моніторинг.

Через призму законодавства проаналізовано відповідальність суб'єктів трудових правовідносин за отримані професійні захворювання чи травми, пов'язані з екологічними ризиками на робочому місці, які мають бути визнані та відшкодовані.

Ключові слова: екологічні права, працівник, роботодавець, відповідальність, шкідливі та небезпечні умови праці, професійна спілка.

Zaplitna I. A., Prokopchuk N. R. Responsibility for violations of the environmental rights of employees

An important component of the modern approach to the protection of the natural environment and ensuring labor safety at enterprises, institutions, and organizations is the environmental rights of employees. They are aimed at providing employees with safe and healthy working conditions, as well as at reducing the negative impact of production factors on the employee's body when performing work associated with harmful and difficult working conditions.

When hiring an employee, employers must provide transparent and complete information about harmful working conditions at the workplace.

Ensuring occupational safety is an important component of the management of enterprises and organizations in order to preserve the life, health and well-being of employees. This process includes developed measures aimed at prevention and minimization of industrial risks at the workplace.

The right to participate in the management of the enterprise, in terms of ensuring healthy and safe working conditions, in addition to employees, is also granted to the representative body – the trade union, which, according to the legislation, has the right to protect and represent employees whose rights have been violated. Trade unions and employees have the right to participate in decision-making processes related to the protection of the natural environment within the workplace. Their opinions and help should be taken into account when implementing environmental initiatives and measures.

The employer's duty is to ensure safe working conditions and take measures to prevent possible negative effects on the health of employees due to the company's activities. Employers must systematically conduct risk assessments to identify hazards and take measures to prevent them. When risks are identified for the employee during the performance of his work duties, employers must take measures to reduce and eliminate them.

Separately, we draw attention to the employer's obligation to develop a clear occupational safety policy that takes into account the needs of a specific enterprise or organization through the prism of conducting training, briefings and their constant monitoring.

Through the prism of legislation, the responsibility of the subjects of labor relations for acquired occupational diseases or injuries related to environmental risks at the workplace, which must be recognized and compensated, was analyzed.

Key words: *environmental rights, employee, employer, responsibility, harmful and dangerous working conditions, trade union.*

Актуальність проблеми. Будь-яка робота на підприємствах, установах, організаціях повинна бути корисною та рентабельною для суспільства. Водночас вона може бути джерелом небезпеки, що негативно впливає на життя та здоров'я учасників трудового процесу. Концепції «абсолютної безпеки» під час виконання трудових обов'язків для працівників просто не існує через різноманітні фактори і обставини, які можуть вплинути на безпеку працівників. Завжди існують ризики, що можуть призвести до аварій або травм.

Слушною є думка В.М. Андрієнко стосовно того, що «сутністю безпеки праці є мінімізація втрат суб'єкта господарювання при веденні ним виробничої діяльності шляхом запобігання випадкам виробничого травматизму та професійної захворюваності» [1].

В умовах війни така проблема стає ще більш актуальною. Військові дії викликають широкомасштабні забруднення, викиди токсичних речовин, спалювання, що призводять до забруднення повітря, води та ґрунту, витоків небезпечних хімічних речовин тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Законодавство України не розкриває зміст та перелік екологічних прав працівників. Однак, варто зазначити, що екологічні права є важливою складовою загальної системи прав людини та під ними слід розуміти сукупність прав та принципів, спрямованих на захист працівників від негативного впливу робочого середовища на їхнє життя, здоров'я та безпеку, а також на збереження навколишнього середовища.

Державна політика в Україні з питань забезпечення екологічних прав на здорові і безпечні умови праці ґрунтується на законодавстві, програмах та механізмах контролю.

Конституція України (п. 4 ст. 43) містить положення, які визначають право на здорові і безпечні умови праці, що є одним з основних соціальних та економічних прав [2].

Закон України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 року визначає основні положення щодо реалізації конституційного права громадян на охорону життя і здоров'я в процесі трудової діяльності, регулює за участі відповідних державних органів відносини між роботодавцем і працівником з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні. Створення безпечних умов праці, надання відповідного обладнання, навчання та інші заходи для уникнення виробничих травм та професійних захворювань є одним із зобов'язань роботодавця [3].

У теорії екологічного права забезпечення екологічних прав здійснюється крізь призму конкретних юридичних гарантій як сукупності об'єктивних і суб'єктивних факторів, що спрямовані на фактичну реалізацію прав людини, на усунення причин і перешкод їх обмеження, ненадійного здійснення та захист від порушення [4]. Тобто, це певні механізми, які допомагають здійснити відповідні права [5]. Однак, необхідний належний механізм реалізації, оскільки без нього права стають ілюзорними, існують виключно *de jure* і не мають жодної цінності ні для особи, ні для народу.

Важливу роль у забезпеченні екологічних прав працівників відіграє принцип інформування та участі. Працівники повинні мати доступ до інформації про вплив виробництва на навколишнє середовище та можливі наслідки для їхнього здоров'я. Крім того, їм повинна бути надана можливість брати участь у прийнятті рішень, які стосуються екологічних аспектів їхньої роботи. Це стимулює взаємодію між роботодавцями та працівниками у питаннях, що стосуються збереження навколишнього середовища.

Забезпечення працівників інформацією про можливі ризики та методи їх попередження є важливим аспектом забезпечення їх екологічних прав. Це сприяє створенню безпечного та здорового робочого середовища, попередженню травм та захворювань, а також підвищенню усвідомленості працівників щодо їхнього власного здоров'я та безпеки. Вираз «проінформований значить озброєний» в контексті забезпечення здорових та безпечних умов праці підкреслює, що працівник, який проінформований про можливі ризики на робочому місці під час виконання трудової функції, знаходиться в кращому становищі для збереження свого здоров'я та безпеки. У сучасному світі, де інформація є важливим ресурсом, знання і вміння використовувати певну інформацію служать як засіб самозахисту і розвитку.

Найбільш розповсюдженими засобами та методами, які можуть бути використані для забезпечення інформацією про ризики є:

- проведення обов'язкових інструктажів та навчання з питань охорони праці для новоприйнятих працівників і періодичного навчання для всього персоналу;
- розробка та розповсюдження посібників, брошур, методичних роз'яснень, які містять інформацію про ризики на робочому місці та чітко визначені методи їх уникнення;
- забезпечення доступу до електронних ресурсів (відеоматеріали, вебінари, тренінги з охорони праці);
- проведення оцінки ризиків та аналізу нещасних випадків для виявлення та усунення можливих небезпек;
- залучення працівників до процесу ідентифікації ризиків та розробки методів їх попередження;
- встановлення системи звітування про небезпеки та інциденти для сприяння обміну інформацією та необхідних заходів.

Ефективним інструментом для конкретних підприємств, установ та організацій в удосконаленні умов праці та забезпеченні безпеки працівників відповідно до їх конкретних потреб та умов є локальне регулювання трудових відносин. Це важливий аспект забезпечення охорони екологічних прав працівників на виробництві, який допомагає, порівняно із загальнодержавними нормами, врахувати особливості конкретної сфери діяльності, робочого середовища та умов праці.

Як зазначає П.О. Ізуїта, умови праці – це уся сукупність факторів виробничого середовища і процесу виконання службових обов'язків на підприємстві, в установі чи організації усіх форм власності та незалежно від роду діяльності, які впливають на здоров'я і працездатність людини під час її професійної діяльності. У свою чергу працездатність – це здатність людини до праці, що визначається рівнем її фізичних і психофізичних можливостей, а також станом здоров'я та професійною підготовкою [6, с. 70].

Участь в розробці та впровадженні правил, інструкцій, стандартів які визначають правила та процедури для забезпечення безпеки та охорони здоров'я на конкретному робочому місці беруть представники від роботодавця та профспілки.

Основні аспекти екологічних прав працівників включають:

1. Право на здорове робоче середовище. Це одна з ключових концепцій екологічних прав працівників. Це право визнає, що кожен працівник має право на робоче місце, де йому не загрожує небезпека для здоров'я та де його праця не впливає негативно на навколишнє середовище. Цей принцип передбачає впровадження технологій та процесів, які зменшують викиди шкідливих речовин та сприяють створенню екологічно безпечних умов праці, а також надання працівникам інформації про можливі небезпеки та заходи безпеки.

2. Право на інформацію та участь. Процеси, пов'язані з виробництвом та їхнім впливом на довкілля, повинні бути прозорими для працівників. Вони мають право на отримання інформації про виробничі процеси та їхній вплив на навколишнє середовище, а також можливість брати участь у прийнятті рішень, що стосуються екологічних аспектів роботи.

3. Право на компенсацію та відшкодування. У випадках, коли працівники стикаються зі шкідливими впливами на здоров'я або негативними наслідками роботи для довкілля, вони мають право на компенсацію та відшкодування з боку роботодавця.

4. Право на професійний розвиток. Професійний розвиток працівників повинен враховувати екологічні аспекти. Це включає в себе навчання щодо безпечних методів роботи, раціонального використання ресурсів та інших аспектів сталого розвитку.

Важливим аспектом дотримання екологічних прав працівників є забезпечення екологічної безпеки виробництва.

Загалом наукові визначення екологічної безпеки ґрунтуються на тому, що вона є різновидом загального поняття безпеки, який означає стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз [7].

На думку В.І. Андрейцева, екологічна безпека є системою правових норм та інших юридичних засобів, які спрямовані на створення умов для реалізації суб'єктивного права громадян на екологічну безпеку та захист його в разі порушення, регулювання відносин щодо здійснення екологічно небезпечної діяльності з метою запобігання погіршення екологічної обстановки, виникненню небезпеки для природних систем і населення, а також здійснення у разі виникнення екологічної небезпеки системи заходів, спрямованих на ліквідацію небезпечних наслідків, визначення режиму використання, екологічно небезпечних територій і об'єктів, встановлення особливого статусу осіб, потерпілих від негативних наслідків природної стихії чи техногенного впливу, досягнення режиму безпечного існування населення і стану довкілля на регіональному, національному і транскордонному рівнях [8, с. 15].

Основними проблемами забезпечення екологічних прав працівників є:

– відсутність єдиної уніфікованої законодавчої бази, яка б визначала зміст та перелік екологічних прав працівників та передбачала порядок їх дотримання;

– не обізнаність працівників у сфері екологічного права. У даному випадку громадяни через необізнаність не знають своїх прав та обов'язків, передбачених законодавчими актами. Адже саме через нерозуміння з боку працівників чи роботодавців більшість проєктів, інновацій тощо стикаються спершу з негативом. Як справедливо стверджує В.І. Андрейцев, ефективність екологічної політики неможлива без екологічно свідомої особистості як суб'єкта екологічної дії. Тому ще одне не менш важливе завдання держави – це формування «екологічного типу» особистості, адже для вирішення актуальних екологічних проблем сучасності і майбутнього потрібні не лише державні та соціальні механізми, а й новий тип особистості, здатної на любов до всього живого на планеті і до відповідальності за її долю. Очевидно, що жодні закони та/або репресивні заходи не зможуть самі по собі переорієнтувати суспільство з бездумного споживацтва у світових масштабах [9, с. 25];

– компетентність працівників даної сфери. Це питання актуальне завжди, оскільки значна кількість наслідків халатного ставлення до виконання своєї роботи стосується не лише забезпечення прав громадян, а й порушення загального екологічного стану довкілля;

– доступ до інформації, а саме повідомлення роботодавцем своїх працівників про певні ризики на робочому місці, про стан про вплив виробництва на навколишнє середовище та можливі наслідки для їхнього здоров'я;

– фінансування, оскільки на реформування чи поліпшення механізму забезпечення екологічних прав працівників потрібні значні кошти, адже необхідне застосування нових технологій для ефективного подолання певних екологічних проблем.

Важливим для дотримання екологічних прав працівників є наявність відповідальності за порушення таких прав, оскільки останнє може мати серйозні наслідки для здоров'я працівників і природи.

Нормативні акти визначають стандарти щодо охорони праці та збереження довкілля. Якщо роботодавець порушує ці стандарти, на нього може бути накладено адміністративні штрафи чи інші санкції.

Цивільно-правова відповідальність може включати в себе компенсації для працівників, чие здоров'я постраждало внаслідок екологічного правопорушення. Працівники можуть подавати позови до суду про компенсацію збитків та втрат, пов'язаних із порушенням екологічних їхніх екологічних прав.

Кримінальна відповідальність застосовується до осіб, які здійснили правопорушення з високим рівнем екологічного ризику і небезпеки для навколишнього природного середовища, життя і здоров'я людей. А також, якщо завдана шкода довкіллю у особливо великих розмірах.

Крім юридичної відповідальності, роботодавці мають етичні зобов'язання перед працівниками і суспільством. Розкриття екологічних порушень може призвести до втрати репутації підприємства та втрати довіри споживачів.

В світлі глобальної природної взаємодії і трансграничного впливу, міжнародні організації та угоди можуть встановлювати стандарти, які регулюють екологічну відповідальність підприємств та держав.

Захист життя та здоров'я працівника є одним із ключових стандартів і в правотворчій діяльності Міжнародної організації праці (далі – МОП) із початку її створення. Так, у преамбулі статуту МОП 1919 р. серед завдань Організації визначено захист працівників від хвороб, професійних захворювань і нещасних випадків на виробництві, а згідно з п. г) розділу III Філадельфійської декларації МОП прийняла на себе зобов'язання сприяти прийняттю країнами світу програм з метою забезпечення необхідного захисту життя і здоров'я трудящих всіх професій. За 100-річну історію діяльності МОП прийнято велику кількість конвенцій, рекомендацій та інших інструментів (кодексів практики, звітів), що визначають стандарти у сфері захисту життя та здоров'я працівників в процесі трудової діяльності. Водночас, згідно із доповіддю 2019 р. “Safety and health at the heart of the future of work. Building on 100 years of experience”, сама Міжнародна організація праці наголошує, що хоча було досягнуто значного прогресу, проблема створення безпечних та здорових умов праці для всіх залишається і сьогодні. Незважаючи на наявність багатьох ефективних інструментів з охорони праці, вони часто не ратифіковані або не реалізовані на практиці для подолання стійких ризиків для безпеки та здоров'я. Крім того, нові ризики, пов'язані з безпекою та здоров'ям у світі, що постійно змінюється, створюють нові виклики для урядів, роботодавців, працівників та інших сторін, заінтересованих у створенні безпечного та здорового робочого середовища [10].

Отже, можна зробити висновок, що дотримання екологічних прав працівників на робочому місці вимагає комплексного підходу та активної участі всіх сторін, включаючи роботодавців, працівників, уряд та громадськість. Загальна ефективність системи відповідальності залежить від строгого дотримання законів, активної ролі громадськості та наглядових органів, а також відповідальності самого підприємства та його керівництва за стан робочого середовища та вплив на довкілля. Важливо визнати, що екологічні права працівників не лише гарантують їхнє благополуччя, але й є ключовим елементом сталого розвитку та збереження природи для майбутніх поколінь.

Література

1. Андриєнко В.М. Поняття безпеки праці у системі сучасних економічних досліджень. Електронний журнал «Ефективна економіка» №10, 2012. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2366>.
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 26.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp/conv#top>.
3. Про охорону праці: Закон України від 14 жовтня 1992 року № 2694-ХІІ. Дата оновлення: 16.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text/>.
4. Кобецька Н.Р. Екологічне право: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2007. С. 21.
5. Екологічне право: підручник / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2013. С. 12.
6. Ізюта П.О. Поняття належних та безпечних умов праці. *Форум права*. 2007. № 2. С. 70–74. С. 70.
7. Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: постанова Верховної Ради України від 5.03.1998 р. № 188/98-ВР. Дата оновлення: 20.12.2023 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/F980188>.
8. Андрейцев В.І. Екологічне право. Київ: Вентурі, 1996. С. 15.
9. Андрейцев В.І. Актуальні проблеми екологічного права: новітні доктрини: ретроспективний аналіз та погляд у майбутнє. Матеріали доповіді Міжнародного круглого столу. Дніпропетровськ: НГУ, 2010. С. 25.
10. Safety and health at the heart of the future of work. Building on 100 years of experience. ILO, 2019. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_protect/@protrav/@safework/documents/publication/wcms_678357.pdf.

References

1. Andriienko, V.M. (2012). Poniattia bezpeky pratsi u systemi suchasnykh ekonomichnykh doslidzhen [The concept of labor safety in the system of modern economic research]. *Elektronnyi zhurnal «Efektyvna ekonomika» – Electronic magazine «Efficient Economy»*. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2366>. [in Ukrainian]
2. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). Konstytutsiia Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku No 254k/96-VR. Data onovlennia: 01.01.2020 [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June, 28, 1996, No 254k/96-VR]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp/conv#top> [in Ukrainian]
3. Verkhovna Rada of Ukraine (1992). Pro okhoronu pratsi: Zakon Ukrainy vid 4 zhovtnia 1992 roku. № 2694-XII. Data onovlennia: 16.12.2023 [On labor protection: Law of Ukraine dated October 14, 1992 No. 2694-XII.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text/>. [in Ukrainian]
4. Kobetska, N.R. (2007). *Ekolohichne pravo: pidruchnyk [Environmental law: textbook]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian]
5. Hetman, A.P. (2013). *Ekolohichne pravo: pidruchnyk [Environmental law: textbook]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

6. Izuita, P.O. (2007). Ponjattja nalezhnyh ta bezpechnyh umov praci [Ponjattja nalezhnyh ta bezpechnyh umov praci]. *Forum prava*. 2. P. 70–74 [in Ukrainian].

7. Verkhovna Rada of Ukraine (1998). Osnovni napriamy derzhavnoi polityky Ukrainy u haluzi okhorony dovkillia, vykorystannia pryrodnykh resursiv ta zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky: postanova vid 5.03.1998 r roku. Data onovlennia: 20.12.2023 [The main directions of the state policy of Ukraine in the field of environmental protection, use of natural resources and ensuring environmental safety: resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated March 5, 1998 No. 188/98-BP.]. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/F980188> [in Ukrainian].

8. Andreitsev, V.I. (1996). *Ekolohichne pravo [Environmental law]*. Kyiv: Venturi [in Ukrainian].

9. Andreitsev, V.I. (2010). Aktualni problemy ekolohichnoho prava: novitni doktryny: retrospektyvnyi analiz ta pohliad u maibutnie [Current Issues in Environmental Law: Recent Doctrines: Retrospective Analysis and Looking Forward]. Dnipropetrovsk: NSU [in Ukrainian].

10. Safety and health at the heart of the future of work. Building on 100 years of experience. ILO, 2019. Retrieved from: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_protect/@protrav/@safework/documents/publication/wcms_678357.pdf [in English].